

STRESZCZENIE

mgr inż. Dominika Dymek

Użytkowanie i kierunki rozwoju rodzinnych ogrodów działkowych (ROD) w miastach na przykładzie Poznania

Promotor: dr hab. Leszek Bednorz

Promotor pomocniczy: dr inż. arch. Agnieszka Wilkaniec

Ogrody działkowe stanowią nieodłączny element krajobrazu europejskich miast od ponad dwustu lat. Pomimo długiej tradycji ich przyszłość, szczególnie w miastach, jest obecnie niepewna. Prezentowanych jest wiele poglądów dotyczących możliwych kierunków rozwoju miejskich ogrodów działkowych, które stanowią złożone systemy przyrodniczo-kulturowe będące obiektem badań z zakresu wielu dziedzin takich jak: rolnictwo miejskie, ogrodnictwo, architektura krajobrazu, socjologia, etnologia, architektura i urbanistyka, geografia czy ekonomia. Badania i publikacje dotyczące ogrodów działkowych zwykle ograniczają się do jednej lub dwóch z wyżej wymienionych dziedzin, co nie pozwala na dogłębne zbadanie poruszanej tematyki. Mnogość możliwych scenariuszy dotyczących przyszłości ROD w miastach oraz towarzyszące im ożywione dyskusje społeczne, a także brak holistycznego spojrzenia na te specyficzne tereny zieleni stanowiły główne przyczyny podjęcia badań prezentowanych w niniejszej pracy.

Badania prezentowane w niniejszej pracy prowadzono w oparciu o następujące hipotezy:

- Rodzinne ogrody działkowe (ROD) stanowią ważne elementy zieleni miejskiej.
- Obecne zagospodarowanie i użytkowanie ROD podporządkowane jest funkcji rekreacyjnej.
- ROD są niedostępne dla osób niebędących użytkownikami działek. Zwiększenie ich dostępności wyznaczy nowe kierunki rozwoju ROD i pozwoli na ich zachowanie w miastach.

Weryfikacji powyższych hipotez dokonano poprzez zrealizowanie poniższych celów pracy:

- zbadanie roli ROD w systemie zieleni miasta;
- określenie obecnego sposobu użytkowania, wyposażenia i estetyki wybranych ogrodów działkowych w Poznaniu oraz charakterystyka ich użytkowników;
- zbadanie obecnej dostępności ROD oraz ocenę możliwości i zasadności jej potencjalnego zwiększenia.

Badania prowadzono na trzech poziomach. Pierwszy poziom stanowią badania ogólne dotyczące wszystkich rodzinnych ogrodów działkowych (ROD) zlokalizowanych w granicach administracyjnych miasta Poznania. Składały się one z: analizy zdjęć satelitarnych, analizy dokumentów planistycznych, analizy funkcjonalno-przestrzennej, analizy dostępności czasowej i przestrzennej, inwentaryzacji terenów użytku ogólnego, internetowej ankietyzacji mieszkańców Poznania oraz klasyfikacji ogrodów działkowych względem ich znaczenia w systemie zieleni miejskiej Poznania obrazującego potencjał przyrodniczy danego ROD. Drugi poziom stanowią badania szczegółowe, którymi objęto dziesięć wybranych ROD Poznania. Badania szczegółowe obejmowały: analizę planów zagospodarowania, inwentaryzację pojedynczych działek, klasyfikację wybranych ROD według dominującej funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej działek oraz ankietyzację użytkowników. Ostatni poziom badań dotyczył praktycznego zastosowania uzyskanych wyników badań zarówno ogólnych, jak i szczegółowych. Obejmował on następujące elementy: analizę aktów prawnych dotyczących ogrodnictwa działkowego w Polsce i Danii jako kraju o bogatych tradycjach ogrodnictwa działkowego, analizę SWOT wybranych dziesięciu ROD Poznania i duńskiego ogrodu działkowego Brøndby Haveby jako inspiracji dla projektu koncepcyjnego nowego ROD w Poznaniu, projekty naprawcze wybranych dziesięciu poznańskich ROD, katalog dobrych praktyk projektowania, zakładania i zarządzania ROD, normatywy dla istniejących i nowopowstających ROD, wykazy gatunków polecanych i niepolecanych w ROD, projekt koncepcyjny nowego ROD w Poznaniu – Nadwarciańskiego Parku Działkowego (NPD), zalecenia i wytyczne dotyczące zagospodarowania działek w NPD, katalog małej architektury NPD oraz projekty koncepcyjne zagospodarowania działek w NPD.

Znaczenie ogrodów działkowych w strukturze przestrzennej miast zależy od przyjętych kierunków i polityki rozwoju danego miasta. W obliczu rosnącej presji urbanizacyjnej, która powoduje zmniejszanie się powierzchni biologicznie czynnej w miastach, zachowanie ogrodów działkowych stanowi jedno z działań priorytetowych. Badania przeprowadzone w ramach prezentowanej pracy wykazały, że rodzinne ogrody działkowe Poznania stanowią istotny element poznańskiego systemu zieleni. Niepokojący jest fakt, iż powierzchnia dokonanych i planowanych całkowitych likwidacji poznańskich ROD wynosi 62 hektary – w przypadku Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego (SUiKZP) oraz 37 hektarów – w przypadku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (mpzp). W obu przypadkach powierzchnie te przewyższają planowane rekompensaty w postaci około 30 hektarów nowych ROD, co oznacza, że powierzchnia ROD w Poznaniu będzie ulegać stopniowemu zmniejszaniu.

Ogrody działkowe stanowią wielofunkcyjne tereny zieleni miejskiej. Na przestrzeni wieków funkcje ogrodów działkowych ulegały przekształceniom w zależności od zmieniających się warunków społecznych, gospodarczych i ekonomicznych. Badania szczegółowe wykazały, że

zagospodarowanie i wyposażenie ponad 50% badanych działek (1082) było głównie podporządkowane funkcji rekreacyjnej. Drugimi pod względem liczności były działki o mieszanym, rekreacyjno-uprawnym sposobie zagospodarowania i wyposażenia, które stanowiły prawie 27% wszystkich zinwentaryzowanych działek. Z kolei najmniej licznie występowały działki typu uprawnego stanowiące nieco ponad 1,5%. O zanikającej funkcji uprawnej działek świadczy również fakt, iż najrzadziej spotykanym rodzajem upraw prowadzonych na zbadanych działkach były rośliny warzywnicze – obecne w 36% działek, podczas gdy uprawa roślin ozdobnych i sadowniczych występowała w odpowiednio 100% i 96% zbadanych działek. Ponadto, stwierdzono, że urządzenia rekreacyjne, dekoracyjne oraz antywłamaniowe stanowiły wyposażenie około 55% wszystkich zinwentaryzowanych działek. Z kolei najrzadziej spotykanym wyposażeniem działek były urządzenia związane z uprawą roślin (szklarnie, tunele foliowe) i hodowlą zwierząt (kurniki czy gołębniki) – odpowiednio prawie 4% i 2%. Pomimo zanikającej funkcji uprawnej działek, która wypierana jest przez rozszerzającą się funkcję rekreacyjno-wypoczynkową, ogrody działkowe stanowią ważny element miejskiego rolnictwa. Docenienie roli ogrodów działkowych jako istotnych elementów miejskiego rolnictwa powinno uchronić je przed ewentualnymi likwidacjami.

Badania własne wykazały, że najwięcej ogrodów działkowych zlokalizowanych jest w promieniu od czterech do ośmiu kilometrów od umownego centrum miasta – 63% wszystkich ROD Poznania. Prawie 75% z nich zlokalizowanych jest w przedziale od 31 do 60 minut drogi komunikacją miejską od umownego centrum miasta, a 60,5% poznańskich ROD znajduje się w odległości od 101 do 500 metrów od najbliższego przystanku komunikacji miejskiej. Analizy funkcjonalno-przestrzenne wykazały, że aż 81,2% wszystkich ROD Poznania zlokalizowanych jest w pobliżu innych typów zieleni miejskiej, z którymi mogłyby tworzyć zintegrowany system korytarzy rekreacyjnych. Co więcej, w najbliższym otoczeniu ponad 33% ROD stwierdzono obecność ośrodków mogących rozszerzyć grono użytkowników ich terenów użytku ogólnego. Kolejne 50% ROD Poznania otoczona jest zabudową, która również może stanowić źródła nowych użytkowników. Co ważne, ponad 30% badanych ogrodów posiadało dobrze zagospodarowany teren użytku ogólnego, a w przypadku nieco ponad 11% – bardzo dobrze. Opracowana klasyfikacja rodzinnych ogrodów działkowych Poznania determinująca zwiększenie dostępności ich terenów użytku ogólnego wykazała, że najlicniejszą grupę (33 ogrodów – 38% ROD Poznania) stanowiły ogrody o dużym potencjale rekreacyjnym. Pomimo dogodnej lokalizacji i wysokiego potencjału rekreacyjnego poznańskich ROD, aż 93% ROD Poznania jest niedostępna dla osób niebędących działkowcami. Ogrody działkowe pomimo dostępności dla wąskiej grupy użytkowników stanowią tereny zieleni o specyficznych funkcjach społecznych, których nie sposób zastąpić. Z uwagi na ich strategiczne położenie w centrach miast, ograniczoną dostępność oraz duży potencjał rekreacyjny, konieczna jest zmiana dotychczasowego sposobu funkcjonowania ROD w miastach. Efektem

przeprowadzonych badań i analiz jest aplikacyjna część pracy zawierająca projekty naprawcze wybranych dziesięciu ROD Poznania oraz projekt koncepcyjny nowego ROD w Poznaniu, które przewidują zwiększenie znaczenia rekreacyjno-wypoczynkowego i dostępności ROD w miastach.

SUMMARY

The use and development directions of family allotment gardens (FAG) in cities – a case study of Poznań

Allotment gardens have been an integral part of the landscape of European cities for over two hundred years. Despite long tradition, their future, especially in cities, is currently uncertain. There are many views on possible development directions of urban allotment gardens, which are complex, natural and cultural systems, being the subject of research in many fields including urban agriculture, gardening, landscape architecture, sociology, ethnology, architecture and urban planning, geography and economics. Research and publications regarding allotment gardens are usually limited to one or two of the above-mentioned fields, which does not allow an in-depth studies of the subject matter. A multitude of possible scenarios regarding the future of allotment gardens in cities and the lively social discussions accompanying them, as well as the lack of a holistic view of these specific green areas were the main reasons for undertaking the research presented in this dissertation.

The research presented in this work was based on the following hypotheses:

- Family allotment gardens (FAG) are important elements of urban green areas.
- Current development and use of FAG are subordinated to the recreational function.
- FAG are not available to non-users of plots. Increasing their availability will set new development directions for FAG and will allow them to be preserved in cities.

The verification of the above hypotheses was made by realizing the following objectives:

- investigating the role of FAG in the city's greenery system;
- defining the current way of use, equipment and aesthetics of selected family allotment gardens in Poznań and the characteristic of their users;
- investigating the current availability of the FAG and assessment the possibility and validity of its potential increase.

The research was carried out on three levels. The first level is general research on all family garden gardens (FAG) located within the administrative boundaries of the city of Poznań. They consisted of analysis of satellite images, analysis of planning documents, functional and spatial analysis, spatial and temporal accessibility analysis, inventory of general use areas, online surveys of Poznań residents and classification of allotment gardens according to their importance in the Poznań urban greenery showing the natural potential of each FAG. The second level is detailed

research, which covered ten selected FAG of Poznań. Detailed research included: inventory of individual plots, classification of selected FAG according to the dominating recreational and leisure function of plots and surveys of plot users. The last level of research concerned the practical application of the obtained research results, both general and detailed. It included the following elements: analysis of legal acts regarding the allotment gardening in Poland and Denmark, which is a country with a rich allotment tradition, SWOT analysis of ten selected FAG of Poznań and Brøndby Haveby – the Danish allotment garden as an inspiration for the conceptual project of the new FAG in Poznań, repair projects of ten selected Poznań FAG, catalog of good practices in designing, establishing and managing FAG, norms for existing and newly establishing FAG, lists of recommended and not recommended species in FAG, the conceptual project of the new FAG in Poznań - Nadwarciański Park Działkowy (NPD), recommendations and guidelines for the development of plots in the NPD, the small architecture catalog for NPD, and the conceptual projects of the development of plots in the NPD.

The importance of allotment gardens in the spatial structure of cities depends on the adopted development directions and policy of a given city. In the face of increasing urbanization pressure, which causes the reduction of the biologically active area in cities, the preservation of allotment gardens is one of the priority actions. The research carried out in the framework of this dissertation showed that the FAG of Poznań are an important element of the Poznań green areas system. The fact that the area of completed and planned total liquidations of Poznań FAG amounts to 62 hectares – in the case of the study of the conditions and directions of spatial development (SUiKZP) and 37 hectares – in the case of local plans of spatial development (mpzp) is alarming. In both cases, these areas exceed the planned compensations in the form of approximately 30 hectares of new FAG, which means that the area of FAG in Poznań will be gradually decreasing.

Allotment gardens are multifunctional urban green areas. Over the centuries, the functions of allotment gardens have been transforming as a result of the changing economic and social conditions. Detailed research has shown that the development and equipment of over 50% of the researched plots (1082) was mainly subordinated to the recreational function. The second in terms of numbers were plots of mixed recreational and cultivated way of management and equipment, which constituted almost 27% of all inventoried plots. In turn, the least numerous type of plot was cultivated type constituting slightly more than 1.5%. The disappearing cultivated function of the plots is also evidenced by the fact that the least common type of crops cultivated on the inventoried plots were vegetable plants – present in 36% of plots, while the cultivation of ornamental and fruit plants occurred in respectively 100% and 96% of the researched plots. In addition, it was found that the recreational, decorative and anti-burglary devices accounted for approximately 55% of all inventories. In turn, the least common kind of equipment used on plots was devices connected with

growing plants (greenhouses, foil tunnels) and animal breeding (hen houses or dovecote) – respectively almost 4% and 2%. Despite the disappearing cultivated function of plots, which is being replaced by the expanding recreational and leisure function, allotment gardens are an important element of urban agriculture. Appreciation of the role of allotment gardens as important elements of urban agriculture should protect them against future liquidations.

Own research has shown that the largest number of allotment gardens is located within a radius of four to eight kilometers from the contractual city center – 63% of all FAG of Poznań. Almost 75% of them are located within the range of 31 to 60 minutes by public transport from the contractual city center, and 60.5% of Poznań FAG is located between 101 and 500 meters from the nearest public transport stop. Functional and spatial analysis showed that as many as 81.2% of all Poznań FAG are located near other types of urban greenery, with which they could create an integrated system of recreational corridors. What's more, in the nearest vicinity of over 33% of Poznań FAG, the presence of centers that could expand the general use of these areas was found. Fifty percent of Poznań FAG is surrounded by buildings, which can also be the source of new users. Importantly, over 30% of the researched gardens had a well-developed general use area, and slightly over 11% had a very well developed general use area. The developed classification of Poznań FAG determining the increase in the accessibility of these areas of general use showed that the largest group (33 gardens – 38% of Poznań FAG) were FAG with a high recreational potential. Despite the convenient location and high recreational potential of Poznań FAG, as much as 93% of Poznań FAG are not available to non-users of plots. In spite of the accessibility for a small group of users, allotment gardens are green areas with unique social functions that can not be replaced. Due to their strategic location in city centers, limited accessibility and big recreational potential, it is necessary to change the current way of functioning of FAG in cities. The practical effect of the research and analyses carried out in the framework of this dissertation is the application part of the work containing repair projects of selected ten FAG of Poznań and the conceptual project of the new FAG in Poznań, which envisage increasing the recreational and leisure importance and availability of FAG in cities.